

TAJVAN GAZDASÁGI ÉS TÁRSADALMI KIHÍVÁSAI

NESZMÉLYI GYÖRGY IVÁN

ECONOMIC AND SOCIAL CHALLENGES IN TAIWAN

Abstract

This paper attempts to provide insight into the challenges and problems Taiwan faces today. As one of the Asian economic miracles of the 1970s and 1980s, Taiwan implemented a special way that consisted, at least in part, of the adoption of many core elements of Japan's experiences, namely the so-called developmental state model that was followed by the Asian Newly Industrialized Economies. But in other important ways, Taiwan also followed its own path. In terms of the economic and social challenges that influence Taiwan's future development, this article denotes the issue of the high exposure to and growing dependence on the People's Republic of China (PRC), as well as the need for a shift in terms of the main drivers of the future economic development to preserve Taiwan's competitiveness and mitigate the risks of brain-drain and social unrest. In this light, Taiwan should give up insisting on the principle of low labour costs, and this may give impetus to the two-decades-long salary stagnation and to domestic consumption. Taiwan may only be competitive in the future if it allows for an increasing focus on domestic R&D and innovation in new industries and if it puts more emphasis on sustainability. Besides relying on secondary research, the author incorporates the outcomes of interviews conducted with academic and business professionals during his research fellowship in Taiwan in 2017.

Keywords: Taiwan, economic development, social challenges

Bevezetés – Tajvanról dióhéjban

Tajvan szigete (amelyet a portugál felfedezőik Formosának neveztek) Kína délkeleti partjai mentén, a Csendes-óceán nyugati peremén, Japán és a Fülöp-szigetek között, a 20° és a 27° északi szélesség, valamint 116° és 124° keleti hosszúság között helyezkedik el. Tajvan földrajzi helyzete hajózási szempontból már az ókorban stratégiai fontosságú volt, a szigettől északra Japán, nyugatra a Kínai Népköztársaság (KNK), délre pedig a Fülöp-szigetek található. Tajvan számottevő szerepet játszik Ázsia fejlődésében, ennek is köszönhető, hogy jelentős nyitottság és kulturális sokféleség jellemzi az országot. Tajvan egyedi földrajzi és történelmi adottságai kedvezők voltak az etnikai, kulturális és nyelvi sokszínűség kialakulásához. Tajvan népessége 23 millió fő, és a többségi lakosság szintén őrzi saját kultúráját és helyi kínai dialektusát a hivatalos mandarin nyelv használata mellett (MOE Tajvan, 2017). Lakói között mintegy 380 ezer fő tartozik az összesen 12 hivatalosan elismert bennszülött (aboriginal) törzshöz, amely mindegyike őrzi saját társadalmi struktúráját, nyelvét és kulturális hagyományait.

Tajvan mai közigazgatása nem csupán a fő szigetre, hanem Penghu, Kinmen és Matsu szigetcsoportokra és néhány további kisebb szigetre terjed ki (1. ábra). Területe – az utóbbiakkal együtt – 36.192,8 km², amely nagyságában Hollandiáéhoz hasonló és mintegy két és félszer kisebb, mint Magyarország. Ásványi kincsekkel Tajvan viszonylag szűkösen ellátott, kisebb mennyiségben található szén, földgáz, mész, márvány, azbeszt és termőföld. A sziget nagy részét hegyvidék foglalja el, amelyben több mint 300 olyan hegycsúcs helyezkedik el, amelynek tengerszint feletti magassága meghaladja a 3000 métert (legmagasabb pontja a Yu Shan (3.952 m)). Tajvan mezőgazdasági lehetőségei ezért nagyon korlátozottak. A CIA Factbook (2017) becslései szerint a mezőgazdasági terület aránya

1. ábra Tajvan áttekintő térképe
 Figure 1 Map of Taiwan
 Forrás/Source: Maps of the World (2017)

mindössze 22,7%. Tajvan népessége 23.464.787 fő (2016. július), 2016-ban a születéskor várható élettartam 80,1 év volt (férfiaknál 77 év, nőknél: 83,5 év).

Jelen tanulmány célja Tajvan földrajzi, társadalmi és gazdasági bemutatása, illetve azoknak a tényezőknek a feltárása, amelyek a mai Tajvan gazdasági és társadalmi fejlődését meghatározzák. A szerző választ keresett arra a kérdésre is, hogy *Tajvan csupán követője volt-e a sikeres japán modellnek, azaz csupán ugyanazokat a gazdaságpolitikai eszközöket alkalmazta, mint a többi újonnan iparosodó ázsiai gazdaság, avagy sajátos, külön utat járt be*. A kutatás módszere elsősorban másodlagos eredmények feldolgozása, ezeket azonban a szerző kiegészítette elsődleges, helyszíni tapasztalataival, illetve interjúival, amelyeket 2017 tavaszán, tajvani kutató ösztöndíja során készített.

Kína és Tajvan viszonyának történeti háttere

Tajvan felé a hidegháború időszakában, az 1940-es évek végén fordult először komolyabban a világ figyelmébe, amikor az 1927-től tartó kínai polgárháború sajátos véget ért. 1949-ben Kína szárazföldi részén MAO CE-TUNG vezetésével győzött a Kínai Népi Felszabadító Hadsereg és a Kommunista Párt, s még ugyanabban az évben, október 1-jén kikiáltották a Kínai Népköztársaságot. A másik harcoló fél, a Kuomintang vezetője, CSANG KAJSEK és mintegy kétmillió támogatója Tajvan szigetére menekült és ott hozott létre önálló kormányzatot, amely mindmáig a császárság után 1912-ben létrejött Kínai Köztársaság jogfolytonos utódának tekinti magát. Tajvan és a KNK viszonyát emiatt kezdetől fogva a szembenállás jellemezte és jellemzi sok tekintetben ma is. A hidegháborús időszak első éveit viszonyítva – amikor a KNK-t a szocialista világ országain kívül még kevesen ismerték el –, ma éppen fordított a helyzet: Tajvan önálló államiságát, szuverenitását ma már alig néhány ország ismeri el (GYURIS F. 2017). A változás egyik legszembevetőbb mérőköve volt, amikor az 1971-ben az ENSZ Közgyűlés úgy határozott, hogy a Biztonsági Tanácsában Kína állandó tagságát Tajvan helyett a KNK tölti be. Mindkét entitás saját magát tekinti a korábbi kínai állam egyedüli legitim utódának. A KNK Tajvan saját, kvázi szakadár tartományának tekinti, míg Tajvanban a lakosság önálló, tehát a kínaitól különböző fejlődési útját és identitását hangsúlyozzák. A tajpeji vezetés ugyanakkor tartózkodik attól, hogy önállóságát, állami szuverenitását hangsúlyozza. Ez jelenti ugyanis a KNK számára a „piros vonalat”, a pekingi vezetés nem egyszer kinyilvánította, hogy ez esetben akár katonai erővel is kész Kína egységét megőrizni. Erre – szerencsére – mindedig nem került sor, a tajvani vezetés is tartózkodik a KNK-t provokáló lépéstől, de a KNK részéről sem igyekeznek túlfeszíteni a húrt. Tajvan, bár a KNK-hoz képest kicsi, de önálló és jól felszerelt hadsereggel rendelkezik, amely egy ilyen fegyveres konfliktus esetén legyőzni aligha tudná a KNK-t, de ütőereje – és a sziget hegyeinek köszönhető nehéz terepviszonyok miatt jelentősen megnövekedett az ellenfél dolgát, és ezzel Peking is tisztában van. Az utóbbi években, bár a katonai szembenállás nem csökkent, de a két entitás között széleskörű együttműködés alakult ki például a gazdasági kapcsolatok terén. Ami korábban szinte elképzelhetetlennek látszott: tajvani és kínai vállalatok egymással közvetlenül kereskednek, illetve tajvani befektetők a KNK-ban létesítenek beruházásokat, sőt ma már az átutazás is lehetséges, naponta több tucatnyi közvetlen repülőjárat köti össze a Tajvani-szoros két partját. JORDÁN GY. (1998), már két évtizeddel ezelőtt megjelent tanulmányában is úgy értékelte ezt a közeledést, hogy a KNK azért (is) vált Tajvan egyik legfontosabb kereskedelmi partnerévé, mert Peking arra törekszik, hogy a gazdasági kapcsolatok segítségével egyre inkább függő helyzetbe hozhatja Tajvant, továbbá világgazdasági és politikai súlyát is felhasználja Tajvan nemzetközi elszigetelésére. Lehetséges,

hogyan Tajvan és a KNK kapcsolata hosszabb távon a Teng Hsziao-pingtól származó „egy ország – két rendszer” hongkongi modelljéhez hasonlóan alakul, bár tajvani részről ezt a modellt a maguk szempontjából erősen kockázatosnak tartják, ráadásul a modell alkalmazhatóságával kapcsolatban a nemzetközi médiában is számos kritika látott napvilágot (pl. ECONOMIST, 2017; KING, S. 2017).

A nemzetközi közösség országainak Tajvan függetlenségét formálisan el nem ismerő többsége – köztük az Európai Unió, benne Magyarországgal, – az ún. „Egy Kína Politikát” követi, azaz külpolitikai, diplomáciai kapcsolatokat kizárólag a Kínai Népköztársasággal tartanak fenn, ugyanakkor gazdasági, kulturális és más területeken közvetlenül is együttműködnek Tajvannal.

Tajvan gazdasága és a „tigris-modell”

Az ázsiai újonnan iparosodó gazdaságok sajátos és sikeres fejlődési útja nagyjából az 1980-as évek közepétől kezdődően került intenzíven a tudományos kutatók, gazdasági elemzők és a média figyelmének középpontjába. Az azóta napvilágot látott nagyszámú elemzés és a kérdéssel foglalkozó szakértők véleménye mindmáig megoszlik abban a tekintetben, hogy ezek a gazdaságok fejlődése egy sajátos modell törvényszerűségeit követték, avagy esetükben bár igen sikeres, de kivételes, egyedi példákra van szó.

HERNÁDI A. (1985) szerint e fejlődés első eleme az ún. japán modell követése volt. VUICS T. (1989) az általa „új hullámos országoknak” nevezett négy gazdaság esetében kiemeli, hogy gazdasági fejlődésük közel azonos időben az 1960-as évek elején kezdődött meg, majd az 1970-es években felgyorsult és állandósult. Ezzel rácafozott arra az akkoriban elterjedt vélekedésre, miszerint a „négyek” gazdasági sikerei átmeneti jellegűek, a konjunktúrát mindenképpen visszaesések követik, s az alacsony gazdasági, társadalmi fejlettségi szintről indult országcsoporthoz tagjai számára kilátástalannak látszik az olyan törekvés, hogy ipari állam vagy pláne fejlett országgá válhassanak. BERNÁT T. (1989) rámutatott arra, hogy szemben más pláne fejlett országokkal, e négy gazdaság növekedését a három alapvető termelési tényező (tőke, szak-képzett munkaerő, természeti erőforrás) közül legkevésbé a korlátozottan rendelkezésre álló primer erőforrásaiknak köszönhették.

Tény, hogy ezek a gazdaságok – Tajvan mellett a Koreai Köztársaság, Hongkong, Szingapúr – továbbá néhány további ASEAN ország gyors gazdasági fejlődésének hátterében kulturális, társadalmi és más szempontok alapján számos hasonlóságot találni. Ez utóbbi tényezők közül említést érdemel a képzett és olcsó munkaerő, a külföldi hitelek és működőtőke-befektetések, a beruházási politika (a magas megtakarítási és beruházási ráta), az akadálytalan technológiai transzfer, a know-how és a technológia-intenzív ipari ágazatokra összpontosító iparfejlesztés, az export-orientált iparfejlesztési politika, a külkereskedelmi nyitottság, az adaptációs készség, a hatékony központi gazdaságpolitika, továbbá a Japán szerkezeti átalakulásához való tudatos igazodás. Az is elmondható, hogy a kormányzatok aktív és irányító szerepet játszottak a gazdaságpolitika kialakításában és végrehajtásában. Ezt a jelenséget írja körül a szakirodalomban gyakran előforduló „irányított kapitalizmus” (guided capitalism) kifejezés, továbbá JOHNSON (1982) nyomán a hazai szakirodalomban is több helyen (pl. CSÁKI, GY. 2016), illetve RICZ J. 2015) részletesen leírt *fejlesztő állam* (development state) modellje.

Az 1960-as éveket követően Tajvan gyors gazdasági és ipari megújuláson ment keresztül, ami számottevő társadalmi változásokkal járt együtt. Az 1970-es, illetve 1980-as évtized gazdasági eredményei Tajvant az „ázsiai tigrisek” (avagy „sárkányok”), majd az 1990-es évekre a világ legfejlettebb gazdaságainak a sorába emelte. Az 1980-as évektől kezdődően

Tajvan gazdasági szerkezetében fokozatos hangsúlyeltolódás ment végbe a munkaerő-intenzív ágazatok felől a high-tech iparágak irányába. Ez utóbbiak közül a világgazdaság szempontjából is a legfontosabb az elektronikai iparág volt. Tajvan kiváló eredményeket ért el a félvezetők, az optikai-elektronikai, információtechnológiai, távközlési és elektronikai területen. Napjainkban a tajvani gazdaság súlypontja a nanotechnológia, biotechnológia, optoelektronika és az idegenforgalmi szolgáltatások irányában látszik elmozdulni, ezek az ágazatok alapvetően a fővárosban, Tajpejben és vonzáskörzetében koncentrálódnak (1-2. kép).

1. kép Tajpej látképe a környező hegyekkel
Photo 1 A view of Taipei with the surrounding mountains
Forrás/ Source: a szerző felvétele / photo of the author (2017)

2. kép Tajpej látképe madártávlatból, a Tajpej 101 (101 emeletes) épületből
Photo 2 Bird eye view of Taipei (from 101 Building)
Forrás/ Source: a szerző felvétele / photo of the author (2017)

A nemzetközi kereskedelem létfontosságú Tajvan számára. 2005-ig Tajvan két legfontosabb kereskedelmi partnere Japán és az Egyesült Államok voltak, majd ettől kezdődően a KNK vált Tajvan legfontosabb partnerévé. Az utóbbi években az USA és az európai gazdaságok kedvezőtlen pénzügyi-gazdasági helyzete, továbbá a KNK gazdasági növekedésének lassuló tendenciája összességében kedvezőtlenül hatott Tajvan gazdasági teljesítményére is (MEET-TAIWAN, 2017).

Tajvan ma dinamikus kapitalista gazdasággal rendelkezik, a kormányzat fokozatosan egyre kevésbé avatkozik be a beruházásokat és a külkereskedelmet érintő döntésekbe. A gazdaság fejlődését az export, elsősorban az elektronikai, gépipari és olajipari termékek kivitele tartja lendületben. Az exportpiacoktól való erőteljes függőség azonban kiszolgáltatottá teszi a tajvani gazdaságot a világtörzsi kereslet hullámzásának. Tajvan emellett hosszabb távon is kénytelen további kihívásokkal szembenézni, ezek közül a legfontosabbak a nemzetközi és diplomáciai elszigeteltség, az alacsony születési ráta és a gyors ütemben előregedő társadalom.

Tajvan legfontosabb makrogazdasági mutatóit az 1. táblázat tartalmazza. A táblázat adataiból jól látható, hogy a Tajvan gazdasága számottevő növekedésen ment keresztül 2000 óta, ugyanakkor az is jól látható, hogy 2010 után a növekedés üteme erőteljesen lelassult, az egy főre eső, folyó áron számított GDP nagysága az utóbbi években alig változott, a külkereskedelmi forgalom – mindeket oldalán – visszaesés tapasztalható. Az infláció, illetve a munkanélküliség mutatói viszont kifejezetten jónak mondhatók.

Mintegy öt évtized alatt kemény munkával és szakszerű gazdasági irányítás mellett Tajvan fejletlen agrárgazdaságból olyan fejlett gazdasági hatalommá küzdötte fel magát, s egyes high-tech termékek esetében a világ vezető termelőjévé vált. Tajvan ma hitelező gazdaság, amely a világ egyik legnagyobb devizatartalékával rendelkezik (2016 végén 456 milliárd USD; CIA WORLD FACTBOOK, 2017).

A Statistics Times szerint (az IMF 2016. októberi adataira hivatkozva), Tajvan a GDP nagyságának világranglistáján a 21. helyen áll, mind folyó áron (e forrás szerint kerekít-

1. táblázat – Table 1
Tajvan legfontosabb makrogazdasági mutatói 2000 és 2016 között
Taiwan's Main Economic Indicators between 2000 and 2016

	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
GDP (milliárd USD, folyó áron)	331,5	375,8	446,1	485,7	495,8	511,6	530,5	525,2	529,7
Egy főre jutó GDP (USD, folyó áron)	14.941	16.532	19.278	20.939	21.308	21.916	22.668	22.384	22.530
Reál GDP növekedés (%)	6,4	5,4	10,6	3,8	2,1	2,2	4,0	0,7	1,5
Összes export (milliárd USD)	151,9	199,8	278,0	312,9	306,4	311,4	320,1	285,3	280,3
Összes import (milliárd USD)	140,7	185,4	256,3	288,1	277,3	278,0	281,8	237,2	230,6
Infláció (fogy. árak, %)	1,3	2,3	1,0	1,4	1,9	0,8	1,2	-0,3	1,4
Munkanélküliség (%)	3,0	4,1	5,2	4,4	4,2	4,2	4,0	3,8	3,9

Forrás/Source: Directorate-General of Budget, Accounting and Statistics, Executive Yuan, Tajvan (DBIT 2017)

ve 519 milliárd USD), mind vásárlóerő-paritáson (PPP) számítva (1.125 milliárd USD). Az utóbbi tekintetében 2020-ban is várhatóan megtartja ugyanezt a pozíciót, míg a folyó áron számított GDP esetében előreláthatóan a 22. helyre kerül. Tajvan gazdasága – folyó áron – nagyságrendileg Argentínához vagy Svédországhoz hasonlítható, míg PPP bázison az ausztrál, vagy a lengyel gazdasághoz hasonló (3. kép).

3. kép Tajpeji belvárosi utcarészlet

Photo 3 Taipei downtown street view

Forrás / Source: a szerző felvétele / photo of the author (2017)

Az 1960-as években a külföldi működőtőke a munkaerő-intenzív iparágak létrehozását és megerősödését támogatta, míg Tajvan e munkaerő-intenzív termékek jelentős exportőrévé vált. Az 1980-as években a hangsúly a fokozatosan kifinomultabbá váló tőke- és technológiaiintenzív exporttermékek és a szolgáltatói ágazat fejlődése irányába tolódott el. Ezzel egyidejűleg a tajvani fizetőeszköz felértékelődése, emelkedő munkaerőköltségek, az erősödő környezettudatosság következtében számos munkaerő-intenzív iparág, például a cipőgyártás települt át Tajvanból a KNK-ba, vagy Délkelet-Ázsiába. Tajvan az 1950-es években és az 1960-as évek elején még jelentős pénzügyi segítyeket kapott az USA-tól, mára azonban fontos donorgazdaság és nemzetközi befektető elsősorban Ázsiában. A KNK-ban befektetett tajvani magántőke nagyságát 30 milliárd USD felettire becsülik, továbbá hasonló nagyságúra tehető a délkelet-ázsiai országokban befektetett tajvani tőke összege.

Az agrárgazdaság dilemmái

A tajvani agrárgazdaság viszonylag szerény arányt képvisel Tajvan jelenlegi gazdasági szerkezetében úgy a GDP-hez való hozzájárulás, mint foglalkoztatás terén. Ugyanakkor úgy gondolom, hogy mivel egyrészt az ágazatnak történeti szerepe van Tajvan fejlődésében, másrészt olyan sajátos és lényeges természeti és gazdaságföldrajzi tényezők határolják be az ágazatot, amelyek fontos kérdések a fenntarthatóság szempontjából, érdemes kitérni

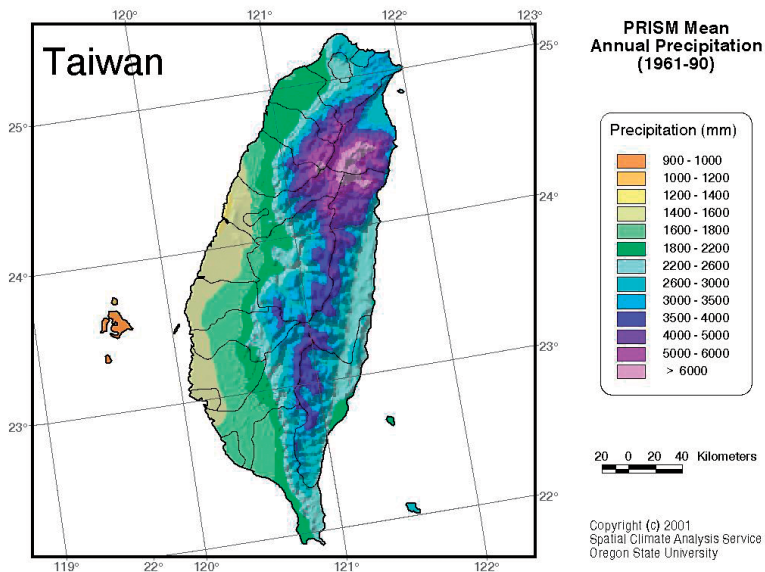
a tajvani agrárágazattal kapcsolatos néhány kérdésre. Indokoltságát talán az is alátámasztja, hogy a témában a szerző néhány írását leszámítva (Neszemélyi, Gy. 2017, 2018) viszonylag kevés közlemény jelent meg magyar nyelven.

Tajvanban a teljes mezőgazdasági terület a tajvani mezőgazdasági minisztérium, az ún. Mezőgazdasági Tanács (CoA) adatai szerint 2015-ben 796.618 ha volt, ami Tajvan teljes területének mintegy 20%-a. A hivatalos statisztikai adatok viszont nem a valóságot tükrözik, mivel az utóbbi években jelentős nagyságú földterületeket vontak ki a művelésből. Így az összes ténylegesen mezőgazdasági művelés alatt álló terület nem több mint 4-500 000 ha. Bár a sziget nagy részén évi kettő, legdélebbi részein akár három alkalommal is arathatnak, az ágazat növekedése mindig is jóval alacsonyabb volt, mint az ipari ágazatoké. Tajvan legfontosabb mezőgazdasági termékei és terményei a rizs, a zöldségfélék, a gyümölcs, a tea, a virág, a sertés, a baromfi és a hal (CIA World Factbook, 2017). A történelmi és földrajzi adottságok miatt a tajvani gazdálkodók miniatűr, többnyire 1 ha-nál kisebb farmokon termelnek, így a világpiacon árukhoz képest drágán állítják elő termékeiket. Ilyen esetben – erre a világban számos példa található (többek közt Japán, Dél-Korea, az Európai Unió) – a termelők költségvetési támogatásban részesülnek, ami jelentős mértékben befolyásolja a különböző mezőgazdasági ágazatok jövedelmi viszonyait (ILLÉS B. CS.–DUNAY A. 2014). Tajvanban viszont a termelők biztonságát csak a kormányzati árgarancia rendszere biztosítja. Külön támogatási program nincs, holott a kistermelők még olyan gazdaságokban is számos hátránnyal kénytelenek szembenézni, ahol közvetlen kifizetéses támogatási rendszer működik (SZÉLES, ZS. et al. 2014). Az agrárágazat szempontjából (is) további, negatív tényezők között kell megemlíteni a korlátozottan rendelkezésre álló vizet, illetve a vidéken élő társadalom elöregedését és az elvándorlást.

A víz hiánya talán első látásra különösnek tűnik, mivel Tajvanban az évi átlagos csapadék mennyisége 2500 mm felett van, ami a magyarországi átlagértéknek nagyjából a négyszerese. A csapadék eloszlása azonban nem kiegyenlített, a hegyvidéki területeken az átlagnál jóval magasabb, míg a síkvidéki területeken alacsony (2. ábra). Egyes régiókban időszakosan vízhiány alakulhat ki. Tajvan viszonylag keskeny és hosszú sziget, így folyói, amelyek a központi hegyvonulatból erednek, kivétel nélkül rövidek, a víz gyorsan átfolyik rajtuk mielőtt elérné a tengert. Ilyen a Lanyang, a Danshuei, a Toucian és számos további folyó. E folyók több mint 24.000 km²-ről vezetik el a vizet, összesített hosszuk 1.900 km. Tajvanban 97 víztározó, gát és duzzasztó működik, ezeket villamosenergia előállítására, öntözésre, vízellátásra és természetvédelmi célokra hasznosítják, ám ezek együttes kapacitása csupán kétmilliárd köbméter (4. kép). A kapacitás további növelése nehézkes, mert már alig lehetne ideális helyszínt találni a szigeten újabb gátak építéséhez. Új vízbázisok létrehozása így egyrészt túl költséges lenne, másrészt új víztározók építése az ökológiai, illetve a természeti környezetre gyakorolt hatások átfogó, körültekintő és alaposan megfontolt elemzését teszi szükségessé, ami bonyolult és időigényes feladat.

A vízhez való hozzáfutás nehézsége kritikus probléma Tajvanban, annak ellenére is, hogy éghajlati adottságainak köszönhetően a szigeten meleg és nedves időjárás a jellemző. Mivel a Csendes-óceán nyugati peremén, a Ráktérítő mentén helyezkedik el, éghajlata trópusi, illetve szubtrópusi. Mindemellett jelentős időszaki és földrajzi különbözőségek jellemzik: míg a sziget déli részén a trópusi monszun a jellemző, addig az északi részen szubtrópusi klíma uralkodik. Májustól októberig – az esős évszak során – Tajvanban sok eső esik, ezalatt az időszak alatt hullik le az éves csapadék 75%-a, míg a száraz évszakban (novembertől a következő év áprilisáig) csupán 22% (CHEN, G. S. Y.–YANG, J.–T. 2015).

A mezőgazdaság másik komoly problémája, hogy a fiatal generáció elvándorol, otthagya a családi gazdaságot és városokba költözik, ahol más foglalkozást választ magának.

2. ábra Az évi átlagos csapadékmennyiség területi megoszlása Tajvanban
 Figure 2 Mean annual precipitation in Taiwan
 Forrás / Source: The Taiwan Weather Thred

4. kép Víz tározó Tajpei közelében – New Taipei City, Shiding (Ezer sziget tava)
 Photo 4 Water reservoir in New Taipei City, Shiding (Thousand Island Lake)
 Forrás / Source: a szerző felvétele / photo of the author (2017)

E folyamatot három tényező okozza, illetve erősíti: az egyik, hogy a mezőgazdasági munka fizikai munkai igényessége nem vonzó számukra, másrészt a fiatalok nagy része tovább tanul (közülük nem kevesen külföldön) és utána szintén más szakmában helyezkedik el, végül a városi és a vidéki háztartások közti jövedelmi különbségek csökkentik a helyben mara-

dás melletti motivációt. Ennek következtében sok esetben csak a szülők, vagy nagyszülők maradnak vidéken, ám ők sem képesek megfelelő összegű jövedelmet termelni, ezért a gazdálkodók nagy többsége csak részidőben dolgozik a mezőgazdaságban. Az utóbbi két évtized során a tajvani mezőgazdaságban dolgozó munkaerő létszáma gyors ütemben csökkent, ráadásul az előregedés folyamata is sújtja. Az agrárgazdaságban foglalkoztatottak száma 1978-ban 160 ezer fő volt, ez 2012-re 54 ezerre csökkent. A farmgazdaságok száma szintén csökkent, 1990-ben 860 ezer tüzem működött, 2011-ben már csak 780 ezer és ugyanez alatt az időszak alatt a farmer háztartások tagjainak száma 4,3 milliőról 3 millió főre csökkent. Az előregedés a farmertársadalom egyik legnagyobb gondja, a farmerek átlagéletkora meghaladja a 60 évet, a 65 év feletti gazdák aránya az 1993. évi 6,6%-ról 2012-re megháromszorozódott (17,1%). A kormányzat egy sajátos programmal („Vándormadár Program” CoA, 2017) igyekszik a még farmon élő fiatalokat kitartásra buzdítani, illetve az elvándoroltakat a visszatérésre ösztönözni ám ez sem képes ellensúlyozni az elvándorlás folyamatát.

Tajvan gazdasági és társadalmi kihívásai napjainkban

A 2008. évi világgazdasági válság Tajvant negatívan érintette és a negatív hatások azóta is érezhetők. WANG, J-C. (2015) szerint ennek egyik fő oka az exporttól való túlzott függőség. A beruházások, illetve a fogyasztás lassú ütemben növekszik. E három tényező – beruházások, az export és a fogyasztás – hozzájárulásából adódik Tajvan gazdasági növekedése. Mindezek mellett igen kicsi előrelépés történt csupán a szabadkereskedelmi megállapodások (FTA), valamint a Gazdasági Együttműködési Keretegyezmény (Economic Cooperation Framework Agreement, ECFA) follow-up megállapodásai terén. A tárgyalások, ezzel együtt megkezdődtek (a KNK-val) a Szoros-közi kereskedelmi megállapodás tető alá hozására az ECFA keretén belül.

A 2. táblázat adataiból kitűnik, hogy Tajvan első és második legfontosabb kereskedelmi partnerei kelet-ázsiai országok, konkrétan a KNK és Japán. Ezek mellett még Hongkong, Dél-Korea, Szingapúr említhetők a legfontosabb partnerek között. Az első tíz között csupán egyetlen európai ország – Németország – szerepel.

Említést érdemel a KNK és Tajvan között 2010-ben aláírt Gazdasági Együttműködési Keretegyezmény (Economic Cooperation Framework Agreement, ECFA), amely mindkét fél számára kereskedelmi preferenciákat (kedvezményes vámtarifákat, illetve a kereskedelmi akadályok csökkentését) biztosít a Szoros-közi kereskedelemben (BBC News, 2010). Ugyanakkor más államokkal és regionális integrációkkal Tajvan – nemzetközi elismertség hiányában és a KNK ellenében – nem, vagy csak rendkívül nehezen és körülményes módon tud kereskedelmi megállapodást kötni.

A tajvani működőtőke új terepe: Kína

TIEN, J-M. (2002) szerint már az ezredforduló előtt is jelentős tajvani FDI áramlott a KNK-ba, ami komoly gazdasági és biztonsági kockázatokat hordoz. TUNG (2008) szerint 2000-ig 17,1 milliárd USD tajvani FDI áramlott a KNK-ba, majd 1992-től a KNK vált a tajvani tőke legnagyobb befektetési terepévé. TIEN, C-Y. (2002) azt is hangsúlyozza, hogy eleinte a KNK-ba irányuló befektetői tevékenység a tajvani gazdasági környezetre adott válaszreakció volt, ám a hangsúly egyre inkább az alacsony KNK-beli munkabérek kihasználása felé tolódott el. A KNK gyors gazdasági növekedése következtében azonban a befektetések azokban az iparágakban koncentráálódtak, amelyek megfelelő potenciállal rendelkeztek ahhoz, hogy a KNK-n belül nagy felvevőpiacot fejlesszenek ki. Míg a korai

Tajvan legfontosabb külkereskedelmi partnerei 2010.01.01. és 2016.12.31. között
The main trade partners of Taiwan (from 01.01.2010. to 31.12.2016)

	Export (mrd USD)	Import (mrd USD)
Kína (KNK)	550,6	299,3
Japán	133,2	315,9
USA	236,0	182,4
Hongkong	274,2	12,1
Dél-Korea	85,0	107,2
Szingapúr	122,5	55,2
Malájzia	51,2	53,8
Németország	42,7	60,3
Szaúd-Arábia	11,3	82,9
Ausztrália	24,1	56,1
Vietnám	62,9	15,9
Indonézia	29,3	45,6
Fülöp-Szigetek	57,2	15,1
Thaiföld	41,6	27,7
Hollandia	32,2	24,6
Kuvait	1,3	44,4
India	24,0	17,9
Egyesült Királyság	29,2	12,7

Forrás/Source: Saját szerkesztés a Directorate General of Customs, Ministry of Finance, (Taiwan) adatai alapján

befektetések elsősorban a KNK ipari ágazataiba érkeztek, ezt követően a mezőgazdaságba kezdett gyors ütemben áramolni a működőtőke. Már az 1990-es évek vége előtt a tajvani mezőgazdaság és az élelmiszerfeldolgozó ágazatok lépéskényszerbe kerültek, reagálniuk kellett a belső termelési környezet változásaira. TIEN, C-Y. (2002) utal arra is, hogy lényeges eltérések figyelhetők meg a KNK-ba irányuló tajvani tőkebefektetések között, attól függően, hogy ipari, avagy mezőgazdasági befektetésről van szó. A tajvani feldolgozóipari cégek általában a köztes nyersanyagot szállítják Tajvanból a KNK-ba feldolgozás céljából, míg a mezőgazdasági célú tajvani befektetők a tőkét és a technológiát biztosítják, majd a helyi mezőgazdasági forrásokat használják fel a termeléshez.

Hsu, C-M. és Liu, W-C. (2004) kiemelik, hogy az alacsonyan képzett munkaerőre alapozott termelés kategóriáján túllépve, egy valódi integrálódási folyamatnak számos további tényezőjére lenne szükség, mint például a tőke mellett a munkaerő mobilitására, a tőkeáramlás útjában álló akadályok lebontását célzó olyan további intézkedések, mint adóügyi, illetve beruházásvédelmi megállapodások. Ez esetben a gazdasági integrálódás folyamata egy új szakaszába léphet.

Az előbbieket alapján megállapíthatjuk, hogy a tajvani üzleti szféra még ma is sokkal inkább választja azt a számára könnyebb megoldást, hogy learatja a rövid- és középtávon elérhető előnyöket (pl. az alacsony munkabérek révén), mint hogy a befektetéseket tudás- és technológia-intenzív ágazatokba, illetve a KNK helyett belföldre irányítaná, és utóbbi esetben a tajvani gazdaság korszerűsítését, valamint új munkahelyek teremtését támogatná.

Lassuló növekedés, stagnáló bérek

A gazdasági növekedés lelassulása szintén egyike Tajvan krónikus gazdasági problémáinak. Ennek egyik legfőbb oka WANG, J-C. (2015) szerint a belső fogyasztás, illetve az elkölthető jövedelmek mindössze egy százalék körüli átlagos növekedése. Mindemellett a világgazdaság hullámzása erősen befolyásolja az exportteljesítményt, emiatt Tajvan jelentős mértékben elvesztette ellenőrzését saját gazdasági növekedése felett. Pozitívum viszont, hogy a világgazdasági válságból való kilábalás folyamata kedvező az export, illetve a fogyasztás szempontjából. A jövőre nézve vannak biztatónak látszó fejlemények, ilyen például az ún. Kísérleti Szabad Gazdasági Övezetek (Free Economic Pilot Zones, FEPZ) létrehozása Tajvanban. Tajvan ugyanakkor a fokozódó függőség mellett is még meglévő versenyelőnyeit csak úgy őrizheti meg a KNK-val szemben, ha végigviszi az iparszerkezet modernizálását és átalakítását, létrehoz új FEPZ-eket, továbbá a lehető leghamarább szabadkereskedelmi megállapodásokat köt. Amennyiben ezeket a lépéseket megteszi, Tajvan gazdasága képes lesz a fenntartható növekedésre. Ez utóbbi megoldást hozhat egy további krónikus problémára, a bérek mintegy húsz éve tartó stagnálására, aminek a jövedelemelosztási rendszer zavara a fő oka, nem pedig a gazdasági növekedés hiánya. CHENG (2017) szintén jelentős problémának tekinti a bérek stagnálását. A fiatal tajvani generációk alapvető problémával küzdenek, amikor családot szeretnének alapítani, mivel egyre növekszik a szakadék az emelkedő ingatlanárak és a stagnáló fizetések között. Nemcsak, hogy általánosságban stagnálnak a bérek az utóbbi húsz évben, de előfordultak esetek, amikor bércsökkenésre is került sor. A bérek stagnálása tehát Tajvan gazdasági kilábalásának egy másik fő akadálya. Az inflációs ráta tartósan alacsony, ám a bérek emelkedésének üteme még annál is alacsonyabb (WANG, J-C. 2015). Ilyen körülmények között Tajvan nehezen tudja megfordítani, vagy legalábbis lassítani a brain-drain folyamatát. Tehetséges szakemberei külföldre vándorolnak, míg Tajvanban a beragadt bérszínvonal ördögi köre nem változik. Sok külföldön tanuló tajvani diák tanulmányai elvégzését követően nem tér haza, hanem máshol próbál jobb állást és megélhetést találni. Néhány speciális területen, mint például a félvezető-iparban az agyelszívási folyamat nagyon erős, és a jövőben még erőteljesebb lehet.

Hsu, Y-H. (2015) ugyanakkor arra mutatott rá, hogy a fiatal generáció (20-24 évesek) manapság nagyobb problémákkal szembesülnek a munkaerőpiacon, mint korábban. Kiemelte, hogy a tajvani munkaerőpiac jelentős változásokon ment keresztül az utóbbi évtized során. Valójában a munkanélküliség a 35 éves, és annál idősebb korosztályok esetében csökkent 2003 óta, ám a 20-24 év közti korosztály körében a munkanélküliség 2013-ban rekordot döntött. Tanulmányában azt javasolja, hogy Tajvan vegyen példát az USA-tól és az OECD országoktól, amelyek az úgynevezett Aktív Munkaerőpiaci Politikát (Active Labour Market Policy, ALMP) alkalmazzák, amely strukturális módon kapcsolja össze a fiatalokat a munkaerőpiaccal és a mostaninál innovatívabb stratégiák kidolgozását szorgalmazza, amellyel szisztematikusan vissza lehet terelni ezt az alulreprézantált generációt, amelynek tagjai magas színvonalú oktatási háttérrel rendelkeznek.

Tajvani-magyar kapcsolatok

Magyarország az Európai Unió tagjaként igyekszik bővíteni a gazdasági, kulturális, műszaki-tudományos kapcsolatait. Az EU és Tajvan között a kétoldalú gazdasági kapcsolatok általánosságban és összességében jónak mondhatók (MOLDICZ, Cs. 2016). A 2015. évi statisztikai adatok alapján Tajvan az EU 18. legfontosabb kereskedelmi partnere, az ázsiai országok közül a hetedik. Az EU Tajvan legnagyobb működőtőke-befektetője (10 milliárd EUR FDI), ez a Tajvanban működő összes FDI-nak 25%-a. Tajvan befekte-

tései ugyanakkor viszonylag alacsonyak az EU-ban (összesen kb. egymilliárd EUR), ez a tajvani összes FDI-nak mintegy 2%-a.

Az EU-tajvani, illetve a magyar-tajvani kapcsolatok alapja a már említett *Egy Kína Elv* amelynek értelmében Magyarország nem tart fenn diplomáciai kapcsolatokat és nem folytat hivatalos kormányközi, politikai együttműködést Tajvannal. Mindezen túl Magyarország érdekelt a kétoldalú kapcsolatok fejlesztésében a gazdaság, a kultúra, az oktatás, a sport, a tudomány és technológia, valamint a human kapcsolatok területén. Ez utóbbiak bő negyedszázados múltra tekintenek vissza. Kiindulási pontot jelentett 1990, amikor a magyar kormány hozzájárulásával a Magyar Gazdasági Kamara (MGK) tajvani partnerével megállapodott abban, hogy utóbbi kereskedelmi képviselőt nyit Budapesten Taipei Trade Office néven, amely a nemzetközi magánjog alapján működik. A lépés háttérben a kétoldalú kapcsolatok fejlesztésének szándéka állt a gazdaság, az idegenforgalom és más területeken. Ez volt az első tajvani képviselő Közép- és Kelet-Európában, amely 1995-től Taipei Representative Office néven folytatja munkáját. Hasonló megfontolásból, céllal és feltételek mellett nyílt meg 1998. július 23-án Tajpejben a Magyar Kereskedelmi Iroda (Hungarian Trade Office, 2017). A gazdasági-kereskedelmi kapcsolatok aránylag szerénynek mondhatók Tajvan és Magyarország között. A kétoldalú forgalom 2015-ben az EU és Tajvan kereskedelmi forgalmának mindössze 1,6%-át tette ki (EU-Taiwan Factfile, 2016). A Központi Statisztikai Hivatal (KSH) adatai szerint 2016-ban Magyarország Tajvanba irányuló exportja 156,9 millió EUR volt.

A magyar kivitel legnagyobb volumenhordozóját a gépek és járművek jelentik. Gépjárművekből Tajvan Magyarország negyedik legnagyobb vásárlója Kína, Japán és Dél-Korea után. Az említett áruk a teljes Tajvanba irányuló magyar export 89%-át tették ki. A mezőgazdasági termékek közül az állati termékek kivitele a meghatározó, Tajvan – Japán és a KNK után – Magyarország harmadik legnagyobb felvevő piaca Ázsiában. Az állati termékek exportjának döntő hányadát a sertéshús adja. Az egyéb kiszállított mezőgazdasági termékek terén a fagyasztott zöldségek (burgonya, csemegekukorica és zöldborsó), továbbá bor és habzóbor említhetők (LÓRINCZ D. 2017).

A KSH adatai szerint Magyarország Tajvanból származó importja folyamatosan csökken, ami kedvezően befolyásolja a kétoldalú áruforgalom egyenlegét: ezen relációban a magyar kereskedelmi deficit az utóbbi öt évben a felére csökkent (lásd a 3. táblázat adatait).

LÓRINCZ D. (2017) kiemeli, hogy bár a magyar-tajvani gazdasági kapcsolatok viszonylag szerénynek mondhatók, a kereskedelmi forgalom volumenét tekintve Tajvan Magyarország 6. legfontosabb partnere Kelet-Ázsiában. A forgalom elsősorban a magyar export oldaláról nézve mutat növekvő tendenciát, emellett említést érdemel, hogy tajvani cégek összesen mintegy 450 millió USD-t fektettek be Magyarországon. Tajvani élelmiszerbiztonsági és minőségi ellenőrök a közelmúltban minősítették megfelelőnek három magyarországi húsfeldolgozó üzemet, amelyek megkezdhették baromfihús kiszállítását. Ez a tajvani hatóságok rendkívül szigorú feltételrendszerének tükrében igen jelentős és pozitív eredménynek tekinthető. Külön említést érdemel, hogy tajvani befektető, a Chi Fu Ltd. vásárolta meg a közelmúltban az egyik legismertebb magyarországi húsfeldolgozó üzemet. A Tajvanba irányuló export bővítése előtt még jelentős tartalékok állnak. Például sajtok és más tejtermékek kivitele jó lehetőség volna magyar vállalatoknak, mivel Tajvanban az üzletek szinte minden tejterméket prémium árkategóriában kínálnak. Az alapvetően pozitív képet árnyalja, hogy a Tajvanba irányuló export útját számos akadály nehezíti, mint a vám-, illetve nem vámjellegű korlátozások, a bürokrácia, a rendkívül szigorú termékbejegyzési szabályok. Ennek ellenére Tajvanban a magyar, vagy más külföldi vállalatok nagyon sokféle árut sikeresen el tudnának adni. Ehhez azonban, hasonlóan a kelet-ázsiai térség más piacaihoz, a fogyasztói szokások alaposabb megismerésére, továbbá intenzív és költséges

A magyar – tajvani kétoldalú kereskedelmi forgalom adatai (millió USD)
The Hungary-Taiwanese bilateral trade figures (million USD)

	2012	2013	2014	2015	2016
Magyar export Tajvanba	92,0	138,6	147,6	164,7	174,3
Magyar import Tajvanból	1.177,0	990,0	800,9	660,7	642,6
Összes forgalom	1.268,4	1.128,6	948,6	825,4	816,9
Egyenleg	-1.084,6	-851,4	-653,3	-495,9	-468,3

Forrás/Source: Saját szerkesztés KSH/HCSO adatai alapján, Lőrincz (2017.a) nyomán

marketingtevékenységre van szükség. Külön akadályt jelent az a már említett körülmény, hogy Tajvant a nemzetközi közösség döntő része, köztük az EU országai nem ismerik el független államként. Tajvan ezért nem tudott csatlakozni számos, szakmailag fontos nemzetközi megállapodáshoz, illetve szervezethez. Ennek egyik következménye, hogy az élelmiszerexportban felmerülő minőségi és biztonsági feltételek tekintetében Tajvan nem kezeli egységesen az Európai Uniót, hanem minden egyes Tajvanba exportálni kívánó EU tagállamnak külön-külön végig kell mennie a tajvani hatóságok procedúráin.

Összefoglalás

Tajvan gazdasági fejlődésének útja számos hasonlóságot mutat más ázsiai, újonnan iparosodott gazdaság fejlődésével. Az ország földrajzi kiterjedése kicsi, jelentős népességgel rendelkezik, a természeti erőforrások szűkösek. A gyarmati múlt rányomta bélyegét az ország fejlődésére. Az alulfejlett gazdaság helyzetét a háborús pusztítások tovább súlyosbították. A térséget továbbra is sok konfliktushelyzet és feszültség jellemzi. Gazdaságirányítási szempontból erőszekű politikai vezetés jellemezte az országot az 1980-as évek második feléig, ezután mind társadalmi, mind gazdasági téren demokratizálódási folyamatok indultak el az országban. Az Egyesült Államok gazdasági segélyeinek fontos szerepe volt az ország újjáépítésben és a gazdasági fellendülés beindításában. A gazdaság alapvetően exportvezérelt, amelyet a japán és az amerikai minták követése jellemez. Napjainkban fontos feladat az elmaradott térségek felzárkóztatása. Különösen fontos, hogy a fejlesztések következtében tartós, hosszú távon (15-20 év) is fenntartható fejlesztések valósuljanak meg (TóTH, T. 2008; TóTH T. et al. 2009).

Jelentős különbség, hogy Japántól, vagy akár Dél-Koreától eltérően Tajvan esetében nem a nagyvállalatok, hanem elsősorban a kis- és közepes méretű vállalkozások voltak a gazdasági fejlődés motorjai. Mindemellett nagyon erős eltérés érhető tetten a nemzetközi mozgásteret tekintetében, hiszen Tajvan diplomáciai elszigeteltségben és egyre inkább a KNK árnyékába szorulva próbál boldogulni. Míg Dél-Korea, Szingapúr és Japán független államokként, valamint a nemzetközi közösség széles körben elismert és elfogadott tagjaiként szabadon csatlakozhatnak nemzetközi megállapodásokhoz (pl. szabadkereskedelmi egyezményekhez), Tajvan ilyen irányú lehetőségei ma is nagyon erősen korlátozottak és várhatóan a jövőben is azok maradnak. Tajvan jelenlegi társadalmi-gazdasági kihívásai és kockázati tényezői közül az agyelszívást, a hosszú ideje stagnáló bérszínvonalat és a túlzott mértékű működtőke-kiáramlást (mindenekelőtt a Kínai Népköztársaság irányába) kell megemlíteni. Nem szabad azonban megfeledkezni az együttműködési, az egészségügyi és az infokommunikációs kockázatokról sem, amelyek SZILÁGYI T.P. et al. szerint (2015) markánsan hatnak

a beruházások eredményességére és közvetve a gazdasági teljesítményre. Amíg azonban a tajvani vállalatok vezetői úgy gondolják, hogy feldolgozó üzemek inkább Kínában működjenek, addig a tajvani bérek nem fognak érdemben emelkedni. Ha a jelenlegi stagnálás folytatódik, az káros hatást gyakorol a gazdaságra és komoly akadálya lehet a fejlődésnek.

A jövőre vonatkozó legfontosabb kihívások és dilemmák közül mindenekelőtt a Kínához fűződő kapcsolatok nagyon körültekintő kezelését kell kiemelni. Kétségtelenül bonyolult és nehéz kérdés Tajvan versenyképességének és önálló mozgásterének megőrzése oly módon, hogy azzal ne teremtsen újabb feszültséget a régióban. A Szoros-közi kereskedelmi és befektetési kapcsolatok az utóbbi évek során egyre bővülnek, így lehetséges, hogy a jövőben a két entitás – Tajvan és Kína – ha nem is pontosan a hongkongi „egy ország, két rendszer” modellje szerint, de valamilyen sajátos szabadkereskedelmi övezet formájában kapcsolódik majd egymáshoz. Tajvan már most is nagyon sok, egyes vélemények szerint túl sok működőtőkét fektetett be Kínában, ami gazdaságát és társadalmát sebezhetővé teszi, ráadásul mindez nem segíti Tajvanban több munkahely teremtését és nem ad lendületet a bérek emelkedésének sem, ami a gazdasági növekedés és a belföldi fogyasztás erősödésének egyik fő akadálya.

A magyar-tajvani gazdasági kapcsolatok jövőjét tekintve folyamatos piackutatásra és marketingtevékenységre, továbbá erőteljes lobbitevékenységre van szükség. Mindenekelőtt egyes élelmiszertermékek terén vannak kedvező lehetőségek a magyar export további bővítésére.

NESZMÉLYI GYÖRGY

BGE KVIK Kereskedelem Tanszék, Budapest
neszmelyi.gyorgy@uni-bge.hu

IRODALOM

- BBC News 2010: Taiwan and China sign landmark trade agreement. <http://www.bbc.com/news/10442557>. Letöltve: 2010. június 29.
- BERNÁT T. 1989: Szükség van-e paradigmaváltásra a gazdaságföldrajzban? – Földrajzi Közlemények 93. 1–2. pp. 31–40.
- CHEN, G. S. Y. – YANG, J.-T. 2015: Water Shortage in Taiwan Reaching Critical Stage – Challenges and Solutions. – In: Taiwan Development Perspectives; National Policy Foundation, Taipei. pp. 197–204.
- CIA 2017: The World Factbook Taiwan online information and database. Central Intelligence Agency USA. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/tw.html>
- CSÁKI, GY. 2016: Developmental state, Globalization Crisis: Taiwan's Macroeconomic Adjustment. – In: KARALEKAS, D. – MOLDICZ, Cs. (eds): Miracles Do Happen: Taiwan's Economic Development; Budapest Business School – University of Applied Sciences, pp. 123–145 pp.
- DBIT 2017: Doing Business in Taiwan. – Post-publication update PWC Price Waterhouse Coopers, Taiwan. <http://www.pwc.tw/en/publications/assets/pwc-doing-business-in-taiwan-post-publication-update.pdf>
Letöltve: 2017. március 16.
- ECFA 2010: Cross-Straits Economic Cooperation Framework Agreement. <http://www.ecfa.org.tw/EcfaAttachment/ECFADoc/ECFA.pdf>
- Economist 2017: Has “one country, two systems” been a success for Hong Kong? <https://www.economist.com/the-economist-explains/2017/06/28/has-one-country-two-systems-been-a-success-for-hong-kong>.
Letöltve: 2017. június 29.
- EU–Taiwan Factfile 2016: EU–Taiwan Factfile. European Economic and Trade Office, Taipei. <https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/eufactfile2016.pdf>
- GYURIS F. 2017: A kínai gazdasági csoda okai és korlátai. – Földrajzi Közlemények 141. 3. pp. 275–287.
- HERNÁDI A. 1985: A távol-keleti kihívás: Japán, a „négyek” és Kína a 80-as években. – Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest. 234 p.
- HSU, Y.-H. 2015: Revisiting „Who Steal our Jobs” – Youth Employment and Its Policy Response in Taiwan. – In: Taiwan Development Perspectives. National Policy Foundation, Taipei. pp. 243–251.

- HSU, C.-M.–LIU, W.-C. 2004: The Role of Taiwanese Foreign Direct Investment in China: Economic Integration or Hollowing-Out? – *The Journal of the Korean Economy* 5. 2. pp. 207–231.
- ILLÉS, B. Cs.–DUNAY, A. 2014: Competitiveness of Hungarian agricultural enterprises at different farm types. – In: DUNAY, A. (ed): *Challenges for the Agricultural Sector in Central and Eastern Europe*. – Agroinform, Budapest. pp. 25–38.
- JOHNSON, C. 1982: MITI and the Japanese Miracle – The Growth of Industrial Policy. – Stanford University Press, Stanford, California. pp. 1925–75.
- JORDÁN Gy. 1998: Tajvan és az ENSZ. – *Korunk* 9. 8. pp. 96–98.
- LÓRINCZ D. 2017a: 2016. évi magyar-tajvani külkereskedelmi statisztika. Hungaro-Taiwanese Foreign Trade Statistics. – Information of Hungarian Trade Office in Taipei.
- KING, S. 2017: China's 'One Country, Two Systems' Principle Won't Ever Work In Taiwan Forbes, <https://www.forbes.com/sites/insideasia/2017/06/25/china-taiwan-one-country-two-systems-principle/#5a8cb24f232b> Letöltve 2017. június 25.
- Maps of the World 2017: Map of Taiwan. <http://www.maps-of-the-world.net/maps/maps-of-asia/maps-of-taiwan/large-physical-map-of-taiwan-with-roads-cities-and-airports.jpg>
- MEET-Taiwan 2017: MEET-Taiwan. – Ministry of Economic Affairs, Bureau of Foreign Trade BOFT. Implemented by: Taiwan External Trade Development Council https://www.meettaiwan.com/en_US/menu/M0000752/Introduction%20of%20Taiwan.html?function=2B360BA863747824D0636733C6861689
- MOE Taiwan 2017: MOE Taiwan. – Ministry of Education, Republic of China Taiwan <http://english.moe.gov.tw/ct.asp?xItem=8008&CtNode=3891&mp=1>
- MOLDICZ, Cs. 2016: Economic relations between Taiwan and the EU. – *Imbusiness* 1. 1. pp. 105–130.
- NESZMÉLYI Gy. 2018: Dilemmák és kihívások Tajvan agrárgazdaságában. – *Gazdálkodás* 62. 4. pp. 353–375.
- NESZMÉLYI Gy. 2017: Tajvan társadalmi és gazdasági kihívásai különös tekintettel az agrárgazdaságra: Hasonlóságok és eltérések Tajvan és Dél-Korea fejlődési útjában. – Szent István Egyetemi Kiadó, Gödöllő. 163 p.
- RICZ J. 2015: Fejlesztő Állam – Egy Letűnt Világ Nyomában? – MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont. Világgazdasági Intézet Műhelytanulmányok 108. 55 p.
- SZÉLES, Zs.–ZÉMAN, Z.–ZSARNÓCZAI, J. S. 2014: The developing trends of Hungarian agricultural loans in term of 1995 and 2012. – *Agricultural Economics – Zemедельска Економика* 60. 7. pp. 323–331.
- SZILÁGYI T. P.–ALMÁDI B.–TÓTH T. 2015: Az építőipari, beruházási – projekt kockázatok vizsgálata és feltárt dimenziói. – In: BITAY E. (szerk.): *A XX. Fialat Műszaki Tudományos Ülésszak Előadása*. pp. 287–190. Taiwan Weather Thred. <https://tw.forumosa.com/t/the-taiwan-weather-thread/84854/26>
- TIEN, J.-M. 2002: The Boomerang Effects of FDI on Domestic Economy: Taiwan's Agricultural Investment in mainland China. – In: CHOW, P. C. Y. (eds): *Taiwan in the global economy: from an agrarian economy to an exporter of high-tech products*. Conn. Prager, Westport. pp. 119–141.
- TÓTH T.–GODA P.–MALOMSOKI M. 2009: A fenntarthatóság elemei a terület- és vidékfejlesztésben. – In: OROSZ Z.–SZABÓ V.–FAZEKAS I. (szerk.): *Környezettudatos energiatermelés és -felhasználás: Környezet és Energia Konferencia*. pp. 292–299.
- TÓTH, T. 2008: Applying Methods and Processes Used in Regional Planning and Analysis to Regional, Rural and Small Area Development. – In: PETER, B.–BOGDAN, K.–SERGI, K. (eds): *Agricultural Market And Trade: Evidence and perspective of V4 Region and its Neighbour – Ukraine*. 157 p.
- TUNG, C.-Y. 2008: “The Evolution and Assessment of Cross-Strait Economic Relations in the First Term of the Chen Shui-bian Administration”. – In: GOLDSTEIN, T.–CHANG, J. (eds): *Presidential Politics in Taiwan: The Administration of Chen Shui-bian* Norwalk. – CT: EastBridge. pp. 229–257.
- VIUCS T. 1989: Elmaradottságképzünk és az „újhullámos” országok I. rész. Az „újhullámos országok”, avagy a kelet-ázsiai „gazdasági csoda”. – *Földrajzi Közlemények* 93. 3. pp. 195–239.
- WANG, J.-C. 2015: Prospects and Challenges for Taiwan's Economy in 2005. – In: *Taiwan Development Perspectives 2015*. National Policy Foundation, Taipei. pp. 137–142.

Interjúalanyok

- CLAIRE CHENG, szociológus, a Cloud Global Education, Tajpej alapítója és igazgatója. A mélyinterjú időpontja: 2017. április 1.
- CHELSEA CHIA-CHEN CHOU, politikatudományi szakértő, adjunktus, Graduate Institute of National Development of National University of Taiwan, Tajpej. A mélyinterjú időpontja: 2017. március 31.
- FÜLE JÁNOS RÓBERT, A Chi Fu European Trading Co. Ltd alelnöke, a tajpeji Magyar Kereskedelmi Iroda befektetési és kereskedelmi igazgatója. A mélyinterjú időpontja: 2017. május 10.
- HSU, SHIH-JUNG, professor, Center for the Third Sector, Department of Land Economics, National Chengchi University, Tajpej. A mélyinterjú időpontja: 2017. május 9.
- LÓRINCZ DÁNIEL CSABA, a tajpeji Magyar Kereskedelmi Iroda befektetési és kereskedelmi igazgatója. A mélyinterjú időpontja: 2017. március 26.
- YANG, YU-CHEN, adjunktus, Department of Applied Economics of National Chung Hsing University, Taichung. A mélyinterjú időpontja: 2017. április 19.